

La metamorfosi

Carles Montpart Tura

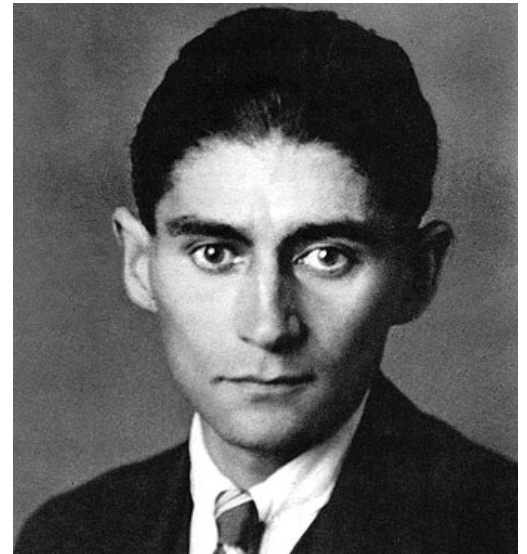
Franz Kafka és un dels clàssics indiscutibles del segle XX, i d'entre el conjunt de la seva obra no hi ha dubte que La metamorfosi és el llibre que l'ha fet més conegut entre tot tipus de públic.

Poques vegades una història tan aparentment senzilla ha tingut tanta influència en la literatura posterior.

Un jueu alemany a Praga

U Franz Kafka (Praga, 1883 – Kierling, 1924) va néixer en una ciutat que en aquell moment pertanyia a la monarquia austrohongaresa en tant que era la capital de l'antic regne de Bohèmia. Hermann Kafka, el pare, era un comerciant jueu que regentava des del 1882 un negoci de merceria que transformaria més tard en uns grans magatzems que li van donar reputació de ciutadà respectable. La seva mare, Julie Löwy, havia nascut al si d'una família germanoisraelita, culta i rica.

Kafka va aprendre el txec, ja que el seu pare procedia d'Osek, a prop de Písek, on era un membre de la comunitat jueva txecoparlant, però tota la família va adoptar la cultura i la llengua alemanya en la formació dels seus fills, ja que del domini d'aquest idioma en depenia en bona manera el progrés econòmic i el reconeixement social en una ciutat en què els jueus eren minoria i en què els càrrecs principals de l'administració pública eren ocupats pels membres de la burgesia alemanya, una altra minoria en una ciutat en què el 90 % de la població eren txecs.

Franz Kafka

Franz era el més gran de sis fills. Els seus dos germans més joves, Georg i Heinrich, varen morir amb quinze i sis mesos, respectivament, abans que Franz tingués set anys. Les altres tres germanes eren Gabriele (*Elli*), Valerie (*Valli*) i Ottilie (*Ottla*). Com que entre setmana els seus pares estaven absents de casa, perquè la seva mare ajudava a portar el negoci del seu marit, els nens varen ser pujats per un seguit de mainaderes i criats. Durant la Segona Guerra Mundial, les germanes de Franz varen ser enviades amb les seves famílies al gueto de Łódź i varen morir, allà o en camps de concentració. Ottla va ser enviada primer al camp de concentració de Theresienstadt i el 7 d'octubre del 1943 al camp de concentració d'Auschwitz, on va ser gasejada, juntament amb 1.267 nens i 51 guardians, a la seva arribada. Curiosament, i sembla una macabra premonició, el mot que fa servir Kafka a *La metamorfosi* per referir-se a l'insecte protagonista, "Ungeziefer", "és el mateix que faran servir els nazis per a designar els jueus, els homosexuals i tots aquells que estiguin en contra de les seves idees" (Joan Miquel Oliver, pròleg a *La metamorfosi*. Editorial Sembra, 2016, p. 17).

Del 1889 al 1893, Kafka va assistir al *Deutsche Knabenschule*, l'escola alemanya de primària per a nois. La seva educació jueva es va limitar a la celebració del *Bar mitsvè* als 13 anys i anar a la sinagoga quatre vegades l'any amb el seu pare, la qual cosa odiava. Després de l'escola primària, va ser admès al classista i rigorós *Altstädter Deutsches Gymnasium*, una escola d'ensenyament secundari amb vuit graus on l'alemany era també la llengua d'instrucció. Més endavant, Kafka va ingressar a la Universitat de Praga, on primer va estudiar química, però

després de dues setmanes passà a estudiar dret, potser no tant per complaure el seu pare com pel fet de tenir uns estudis que li donessin la possibilitat d'accedir a una feina que li deixés temps lliure per escriure. A la universitat es va fer d'un club d'estudiants que organitzaven esdeveniments literaris, lectures i altres activitats. Al final del seu primer any d'estudis, va conèixer Max Brod, que es convertiria en un amic de confiança durant tota la vida. Kafka va obtenir el grau de doctor en Dret el 1906.

A la companyia d'assegurances

El 1907 Kafka va ser contractat a l'*Assicurazioni Generali*, una gran companyia asseguradora italiana, on va treballar gairebé un any. Descontent amb l'horari que havia de fer, perquè li ocupava gairebé tot el dia i no li permetia dedicar-se a escriure, Kafka va aconseguir una col·locació a l'Institut d'Assegurances d'Accidents de Treball del Regne de Bohèmia, una feina que complia els desitjos del seu pare i on hi va treballar en horari de vuit a dues fins a la seva mort. La feina implicava investigar les lesions personals dels treballadors industrials i avaluar-ne la compensació. Tot i que Kafka sovint afirmava que menyspreava aquesta ocupació, el fet és que era un empleat diligent i capaç. També li varen assignar la tasca de compilar i compondre els informes anuals, de la redacció dels quals sabem que n'estava orgullós. El 1911, Karl Hermann, marit de la seva germana gran Elli, va demanar a Kafka que col·laborés en la direcció d'una factoria d'amiant coneguda com a *Prager Asbestwerke Hermann & Cia*. Kafka va mostrar-hi una actitud positiva al principi i dedicà molt del seu temps lliure al negoci del cunyat, però quan la seva vocació per l'escriptura es va fer més absorbent, se'n va anar distanciant, fet que li va comportar un nou motiu d'enfrontament familiar, especialment amb la seva germana petita Ottla, amb qui fins aleshores havia mantingut una molt bona relació. El sentiment de culpa respecte de la família que aquest i d'altres episodis de la seva vida van produir en Kafka queden en part reflectits a *La metamorfosi*.

Franz Kafka i Felice Bauer

Amistats femenines

El 1912, a la casa de Max Brod, Kafka va conèixer Felice Bauer, que vivia a Berlín i treballava com a representant per a una companyia de dictàfons. Durant els cinc anys següents varen mantenir una estreta relació, especialment per carta —se n'han conservat unes cinc-centes, totes escrites per l'autor i cap per ella—, i algunes trobades en què es van fer diverses proposicions matrimonials que no varen prosperar. Coincidint amb el final d'aquesta relació, Kafka va ser diagnosticat de tuberculosi, fet que li va suposar freqüents convalescències —amb les consegüents baixes a la feina— durant les quals, però, va rebre el suport de la família, principalment de la seva germana Ottla.

Kafka també va establir una relació intensa amb la periodista, escriptora i traductora txeca Milena Jesenská-Polak. Més endavant, l'any 1923 i durant unes vacances a Graal-Müritz, al mar Bàltic, l'escriptor coneix Dora Diamant, amb qui es va traslladar temporalment a Berlín amb l'esperança de distanciar-se de la influència de la seva família per concentrar-se en la seva escriptura. És una època

en què, malgrat els remeis de medicina naturòpata que s'administrava, la tuberculosi de Kafka anava avançant. Per aquest motiu l'autor va retornar a Praga per rebre un tractament al sanatori del Dr. Hoffmann, a Kierling, prop de Viena. Allà va morir el 3 de juny de 1924, just un mes abans de complir els 41 anys. Va ser enterrat a Praga l'11 de juny del 1924, al Cementiri jueu Nou.

Obra literària

Durant la seva vida Kafka va publicar només uns quants contes i mai no va acabar cap de les seves novel·les, llevat de *La metamorfosi*. Abans de la seva mort, Kafka, en una manifestació extrema del seu grau d'exigència i de la seva permanent insatisfacció respecte del que escrivia, va fer arribar al seu amic i futur marmessor literari, Max Brod, les següents paraules: "Max estimat, la meua última petició: tot allò que deixo enrere meu... com ara diaris, manuscrits, cartes (les meves pròpies i d'altres), esbossos, etcètera, [han de] ser cremats sense llegir." Brod, però, no va fer cas d'aquests desitjos entenent que si realment l'autor hagués volgut destruir la seva obra ho hagués fet ell mateix. Brod, doncs, va ser el responsable de la publicació tant de les seves novel·les incompletes com d'una gran quantitat de textos personals en forma de diari i de carta.

Apart de *La metamorfosi* (1915), doncs, Kafka només va veure publicades en vida la col·lecció de relats curts *Contemplació* (1912), la narració *La condemna* (1913) i la novel·la curta *A la colònia penitenciària* (1919). Posteriorment a la seva mort es van editar les novel·les inacabades *El procés* (1925), *El castell* (1926) i *Amèrica* (1927, també coneguda com *El desaparegut*) i el relat curt *Un artista de la fam* (1924). L'escriptor també és, com hem dit, autor d'una gran quantitat de pàgines de diaris i de cartes personals i de la cèlebre *Carta al pare* (1919), escrita als 36 anys, i on acusa el seu progenitor de ser l'origen de molts dels seus mals. Actualment el fons literari de Franz Kafka provinent de Max Brod està dipositat a la Biblioteca Nacional d'Israel.

En català el lector interessat en les narracions i altres textos de Kafka pot llegir gairebé tota la seva obra als volums *Narracions completes* (traducció de Josep Murgades, Quaderns Crema, 1982, 2 volums), *Ala colònia penitenciària i altres narracions* (traducció de Josep Murgades, Quaderns Crema, 1982), *Diaris: 1910-1923* (traducció de

Francesca Martínez, Edicions 62, 1988), *Els fills* (traducció de Pilar Estelrich, Empúries, 1999), *Narracions* (traducció de Joan Fontcuberta, Quaderns Crema, 2000), *Aforismes de Zürau* (traducció de Feliu Formosa Arcàdia/Atmarcàdia, 2005), *Carta al pare* (traducció de Pilar Estelrich, Empúries, 1999; traducció i estudi preliminar de Ricard Torrents, L'Avenç, 2009; traducció i epíleg de Joan Ferrarons i Llagostera, Angle Editorial, 2020) i *Cartes a Milena* (traducció de Clara Formosa, editorial El Gall, 2018). Pel que fa a les tres novel·les, *El procés* va ser traduïda per Gabriel Ferrater (Proa, 1966), *El castell* per Lluís Solà (Proa, 1971, a partir de la tercera edició a cura de Max Brod) i per Joan Ferrarons (Club Editor, 2019, a partir de la versió manuscrita de l'autor fixada per Malcolm Paisley) i *Amèrica* per Joan Fontcuberta (Proa, 1988). Recentment també s'ha publicat una antologia de contes curts: *Petites faules* (Comanegra, 2019, amb traducció i pròleg d'Anna Punsoda i epíleg de Melcior Comes).

Els temes de l'obra de Kafka són la soledat, la frustració, l'angoixa i la sensació de culpabilitat que experimenta l'individu en veure's amenaçat per unes forces desconegudes que no arriba a comprendre i que estan fora del seu control. Els seus escrits expliquen situacions en aparença nímies, però que acaben sent angoixants i reflecteixen el pes del sistema sobre l'individu. Aquestes situacions són descrites amb màxim detall, de tal manera que el marc ocupa un paper important en la trama, creant l'ambient opressiu i sense sentit que busca l'autor. L'alienació, la identitat, la burocràcia i el control estatal són també temes recurrents de Kafka. Com

ens recorda Anna Punsoda en el pròleg del darrer títol que hem esmentat, "Sense l'antisemitisme austriac (els topalls laborals eren ordres de l'imperi) i sense l'antisemitisme txec (accentuat després de la Primera Guerra Mundial) no es pot comprendre la por de Kafka de l'arbitrarietat de la llei" ("El mico i la sensibilitat augmentada", pròleg de *Petites faules*, p. 15).

Una obertura per a la història

Poques novel·les tenen un inici que hagi quedat gravat de manera tan permanent en la memòria dels lectors i que hagi esdevingut un dels començaments més famosos de la història de la literatura: "Quan, un matí, Gregor Samsa va despertar-se d'uns somnis neguitosos, es va trobar al llit transformat en un insecte monstruós".

Efectivament, *La metamorfosi*, com diem al principi, és l'obra més coneguda i llegida de Franz Kafka. Una prova d'aquest fet és la gran quantitat d'edicions que disposem d'aquesta novel·la breu en català. La primera traducció, amb el títol de *La transformació* (Proa, 1978) va anar a càrrec de Jordi Llovet, tot i que a partir de la segona edició ja va adoptar el títol que ha fet famós aquest relat en gairebé totes les llengües: *La metamorfosi* (2a edició, Proa, 1985). En aquesta edició el traductor segueix defensant —com també ho havia fet feia poc, per cert, Jorge Luis Borges— que la traducció més ajustada, tant a la lletra com a l'esperit del relat, de *Die Verwandlung*, seguia essent "La transformació", però, en paraules del mateix Llovet, "també gairebé tothom comprendrà les raons editorials i publicitàries que ens mouen a acceptar el nom de "metamorfosi" en lloc de l'equivalent romànic de "transformació" (p. 10).

En el pròleg a la primera edició, el professor Jordi Llovet havia adduït aquests arguments incontrovertibles: "Heus ací una obra que en cap llenguatge de traducció no s'anomena com en l'original: *Die Verwandlung*, la transformació. I no pas "la metamorfosi" que va ser un invent, més o menys afortunat, sens dubte espectacular, dels primers traductors del relat —els nord-americans. Si Kafka hagués volgut intitular aquest text amb el terme de procedència grega (metamorfosis), ho hauria pogut fer molt fàcilment: tot alemany, i tot txec que parlés alemany l'any 1912, coneixia el mot "Metamorphose". Però el reservava per parlar de les grans transformacions, de les transformacions fabuloses, mítiques, talment com les d'Ovidi. Per parlar de les transformacions d'estar per casa, cap alemany no hauria parlat d'una "Metamorphose", sinó, senzillament, d'una "Verwandlung": una transformació, una transmutació, un canvi d'aspecte. I aquest és precisament

el cas del relat de Kafka: és un relat d'estar per casa, un episodi familiar. Fins i tot diré que és el relat d'algué que ha estat massa per casa" (p. 13). D'aquesta primera traducció Jordi Llovet en va fer dues revisions, una per a la segona edició a Proa (1985) i una altra quan es va editar en una col·lecció destinada a un públic juvenil a Columna (1996), que és la que trobem en les edicions més recents, tant escolars com de butxaca.

A partir d'aquesta primera traducció, doncs, i ja sempre amb el títol de *La metamorfosi*, s'han succeït, que coneguem nosaltres, les següents versions, no totes en forma de llibre independent: Bromera, col·lecció "A la lluna de València", amb traducció de Heike van Lawick i Enric Sòria (1989); Vicens Vives, 1997, amb traducció de Joan Fontcuberta, reeditada al volum *Narracions* (2000) i a *Libros del Zorro Rojo* amb il·lustracions de Luis Scafati (2008); Empúries, amb traducció de Pilar Estelrich, dins el volum *Els fills* (1999); Columna, amb traducció de Carme Gala, (2001); Educaula 62, Col·lecció Les Eines 65, amb la traducció revisada de Jordi Llovet i amb una introducció i propostes de treball a càrrec d'Abraham Mohino i Balet (2009); Editorial Base, amb traducció d'Ignasi Pàmies i pròleg i anotacions de Sergi Bellver (2014);

Nórdica Libros, amb traducció de Jaume Creus i del Castillo, il·lustracions d'Antonio Santos, pròleg de Juan José Millàs i epíleg d'Isabel Hernández (2015); Sembra Llibres, amb traducció de Marta Pera Cucurell, pròleg de Joan Miquel Oliver i il·lustracions d'Aitana Carrasco (2016); Barcanova Editorial, amb traducció d'Imma Vila i introducció, anàlisi i propostes de treball d'Àlvaro Colomer (2019). Les traduccions són totes solvents, i les més recents representen

una adequada actualització de les traduccions més clàssiques de Jordi Llovet o Joan Fontcuberta. Llàstima, però, que en la darrera que hem esmentat la traductora no hagi estat més atenta a la distinció entre els verbs *sentir* i *escoltar*. El lector interessat pot llegir una valoració de les raons d'aquest especial cas d'abundància de traduccions a l'article "Retraducció i models de llengua literària. *La metamorfosi* de Franz Kafka en català", del professor de la Universitat Autònoma de Barcelona Jordi Jané-Lligé.

(<https://raco.cat/index.php/AnuariTrilcat/article/view/330230>)

Algunes d'aquestes edicions, com hem dit, són destinades a un públic escolar que té aquesta lectura en el seu

currículum, ja que *La metamorfosi* ha estat sovint proposada pel Departament d'Educació com a lectura prescriptiva en l'assignatura de Literatura universal, matèria optativa en algunes modalitats de batxillerat. En aquest sentit, Sergi Bellver explica els motius que poden fer d'aquesta obra clàssica una lectura interessant per als adolescents: "[...] les experiències relatades en *La metamorfosi* poden aconseguir que [els lectors més joves] se sentin identificats amb el protagonista, ja que en cap altra època de la vida com en l'adolescència percebem amb tanta estranyesa els canvis en el nostre cos, el pas de la infantesa al món dels adults, el sentiment d'incomprensió i la sensació de solitud" (edició citada, p. 8).

Pel que fa a les edicions il·lustrades, en general magnífiques, en algun cas l'artista no ha resistit la temptació d'intentar reproduir el protagonista de la novel·la: el viatjant de teixits Gregor Samsa que es desperta convertit en un repugnant insecte. Kafka, però, en motiu de l'aparició del llibre havia deixat clara la seva oposició al fet que a la portada de la novel·la hi aparegués cap representació de l'insecte: "Això no, sisplau! No voldria reduir el seu poder d'influència, sinó tan sols exposar un desig, a causa del meu millor coneixement de la història. L'insecte mateix no pot ser dibuixat, no se l'ha de mostrar ni de lluny", escriu en una carta del 25 d'octubre de 1915 dirigida a Kurt Wolff, el seu editor.

La metamorfosi ha estat adaptada al cinema en els curtmetratges, d'entre d'altres, de Caroline Leaf (1977), Carlos Atanes (1993), Josefina Molina (1996) i Fran Estévez (2004).

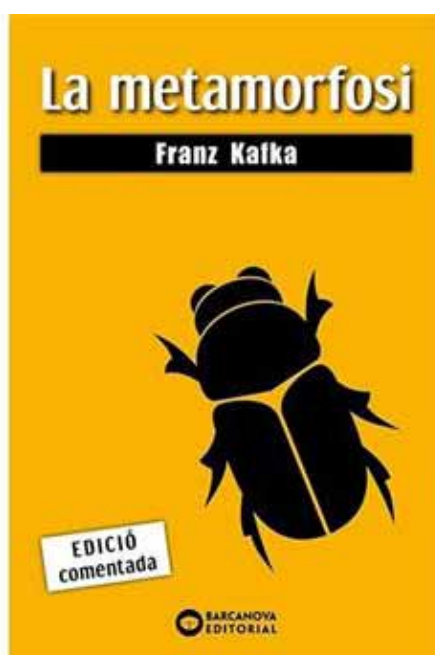
Un conte que esdevé novel·la

Originalment *La metamorfosi* es va publicar l'any 1915 a la revista "Die weissen Blätter" [Les fulles blanques]. El propòsit de Kafka, quan en va iniciar la redacció, pel novembre de 1912, era escriure un text breu que l'alliberés de la pressió interna que sentia per no avançar en la redacció de la novel·la *Amèrica*. Ell mateix ho explica a Felice Bauer en una carta datada el 17 de novembre d'aquell mateix any: "[...] he d'escriure un conte que m'ha vingut al cap al llit, en plena aflicció, i que m'assetja des del fons de mi mateix". El conte, però, va evolucionant i malgrat el propòsit de l'autor d'enllestir-lo en una sola nit, la seva redacció es va allargant en un procés que Kafka va explicant per carta, gairebé dia a dia, a Felice Bauer.

Finalment, com hem dit, l'any 1915 la novel·la es publica tal i com la coneixem.

Apparentment es tracta d'una història senzilla i fàcil de llegir: Gregor Samsa, un viatjant de teixits, es desperta després d'una nit de malsons convertit en un insecte monstruós. A partir d'aquí el lector assistirà primer a la reacció de sorpresa i estupefacció que els membres de la seva família —pare, mare i germana— mostraran davant d'aquesta transformació, i després al procés d'adaptació a aquesta nova situació, que anirà des de l'assumpció del fet que s'ha produït i de la responsabilitat que en la cura de Gregor hauran de tenir els pares i la germana, fins a la degeneració i al tràgic final a què finalment el protagonista es veu abocat. Tot plegat narrat amb un estil plenament realista, i a través d'una tercera persona que es barreja, gràcies a l'estil indirecte lliure, amb la veu —i per tant, la visió dels fets— del mateix protagonista, ara convertit en un insecte.

Evidentment es tracta d'una història que es presta, més enllà de la seva lectura superficial —que es pot fer tant en clau de novel·la de terror com de relat humorístic— a múltiples interpretacions. Ara bé, la majoria de crítics han coincidit que el gran valor de *La metamorfosi* és que és un relat que, de fet, no necessita comentaris ni interpretacions, perquè és autosuficient: funciona plenament com a text literari independentment del que en vulguem deduir a partir del coneixement, per exemple, de la vida de l'autor. Juan José Millàs, al pròleg de l'edició citada més amunt, ho expressa així: "I és que es tracta d'una novel·la sense folre. Vull dir

que la gires i és exactament igual per l'altra banda: ni tan sols és fàcil adonar-se, un cop girada, de la fina cicatriu que en els mitjons delata si estan del dret o del revés. No hi ha manera de veure-li les costures" (p. 11). Jordi Llovet ho havia vist també així: "*La transformació* no és una història extraordinària. És un fragment de vida quotidiana, una escena de teatre familiar; és una pàgina viscuda" ("*La transformació* de Franz Kafka", pròleg a la primera edició, edició citada, p. 22).

Tot i això, Isabel Hernández Hervàs, a l'epíleg de l'edició esmentada, en fa aquesta interpretació: "[...] la seva transformació és, evidentment, una metamorfosi de càstig que, com totes, porta implícit un canvi físic d'ésser humà a animal [...]. Com en totes les metamorfosis de càstig, encara que en aquest cas no se sap per què, el personatge es veu transformat en alguna cosa distinta per una sèrie de forces externes com a conseqüència d'una mala actuació per part seva, per culpa de la qual ha infringit una norma. En el cas de Gregor Samsa, la metamorfosi, que està narrada des del punt de vista del mateix protagonista, que percep la visió que els altres tenen d'ell com a molt diferent de la pròpia, té un origen que el lector comprèn gairebé des del primer moment, perquè la seva transformació és provocada per la intransigència del món laboral, per les mancances del sistema familiar, pel seu inconformisme amb el destí i per un terrible temor al futur. O dit d'una altra manera, per la problemàtica d'un jo escindit i de la seva integració en la societat" (p. 143).

Sembla evident, doncs, que al darrera dels temes que plateja *La metamorfosi* hi podem veure un clar reflex de les obsessions de l'autor, sovint expressades per ell mateix de forma explícita en les seves cartes i diaris: la incomoditat d'haver de desenvolupar, per guanyar-se la vida, una feina que no li permet dedicar-se plenament a escriure i a acabar els seus projectes literaris; la incomprensió paterna d'una vocació literària a la qual no hi veu cap profit; la sensació d'estranyesa que sentia l'autor —jueu entre alemanys i alemany entre txecs— dins d'una societat en la qual no acabava d'encaixar o el sacrifici de les relacions familiars i l'allunyament de la vida amorosa convencional que li suposa l'obsessió per l'escriptura.

El monstre en què es converteix Gregor Samsa ("*Samsa*" és un criptograma de

"Kafka") pot ser, per tant, una magnífica paràbola de la vida del propi autor o, més en general, com afirma Abraham Mohino i Balet, "sobre l'escriptura, l'ofici de l'escriptor i el desencallament d'aquest en el món" ("*Quadern de treball*", edició citada, p. 129). *La metamorfosi* és una lectura que creix a cada relectura, perquè no hi sobra res i tot hi té un sentit precís: des de l'espai on es desenvolupa la història, tan semblant a la casa de Niklasstrasse on vivia l'autor, fins a cadascuna de les paraules i dels gestos que acompanyen cada personatge, passant per l'evolució que sofreix el tracte del protagonista per part dels pares, i sobretot per part de Grete, la germana, on la crítica hi ha vist una transposició clara del deteriorament de la relació de l'autor amb la seva germana petita Ottla. La

visió crítica de la figura paterna que es deriva de la lectura del text remet, òbviament, a les males relacions de l'autor amb el seu pare i que Kafka va deixar cruament per escrit en la seva famosa *Carta al pare*.

Juan José Millàs, al pròleg esmentat, arriba a la següent conclusió, que nosaltres compartim: "Ens podem oblidar d'altres llibres, fins i tot de llibres que no dubtaríem a qualificar de més importants, però ningú que hagi tingut a les mans *La metamorfosi* no pot oblidar-la, perquè és un d'aquests curiosos relats pel qual el lector és llegit (o devorat) alhora que el devora (o que el llegeix)" (p. 23). El que dèiem al principi, un autèntic clàssic. ■

